

איתן בלום

למקורותיה הגרמניים של התרבות העברית

על הדחקת תפקידו הלאומי של ארתור רופין – "אבי ההתיישבות היהודית בארץ ישראל"

"אין שלטון שאינו חייב חלק מיעילותו – ולא דווקא הזניח ביותר – לאי־הכרתם של המנגנונים המייסדים אותו."

פייר בורדייה, "שאלות בסוציולוגיה"

"אבא... זאת שאלה שהתכוונתי לשאול אותך כבר הרבה זמן. הלילה ההוא... אתה יודע... הלילה שעשית אותי... איך הוא היה? כשהייתי רק נצנוץ בעין שלך. איך הוא היה? מה היה הרקע שלו? אתה מבין, אני רוצה לדעת את העובדות האמיתיות לגבי הרקע שלי. זאת אומרת, למשל, האם האמת היא שחשבת עלי כל הזמן, או שאולי אני הייתי בעצם הדבר האחרון שחשבת עליו? אני שואל את זה רק מטעמי מחקר, אתה מבין את זה נכון? אני סקרן."

הארולד פינטר, "השיבה הביתה"

בשנת 1907 נשלח ארתור רופין לפלשתינה כמומחה מטעם התנועה הציונית העולמית למחקר־גיחה על אפשרויות הקולוניזציה שלה. בתום עבודה קדחתנית שארכה פחות מחודשיים הגיש לשולחיו חוות דעת שכללה הצעה לתכנית פעולה. כעבור שבועות אחדים מונה בידי הוועד הציוני המצומצם לנציג התנועה בפלשתינה ולמנהל "המשרד הארצישראלי", אותו הקים ביפו ב־1908, והפך במהרה – כפי שהגדיר אותו ברל כצנלסון – ל"קולוניזטור" המרכזי בקולוניה העברית החדשה. מאותה שנה ועד ל־1942 לא היתה שום פעילות או תכנית גדולה – כלכלית, יישובית, משפטית, דיפלומטית וחינוכית – שבה לא היה מעורב רופין ברמות הגבוהות ביותר.

מיום כניסתו לתפקיד פעל רופין במרץ בלתי־נלאה ליישום תכניתו לייצר אוטונומיה אדמיניסטרטיבית, כלכלית ותרבותית ללא תלות ברשויות

(העות'מנית, ומאוחר יותר הבריטית). משימתו המרכזית בשלבי הקולוניזציה הראשונים הייתה לרכוש במהירות אדמות רבות ככל האפשר, ולהקים עליהן יישובים יהודיים בכל צורה אפשרית. פיזור האוכלוסין בתוך המובלעת היהודית בפלשתינה, כמו גם הגבולות של תכניות החלוקה מ-1937 ו-1947 נקבעו במידה רבה כתוצאה מהמדיניות שהכתיב ל"חברת הכשרת היישוב" (אותה הקים) ולקק"ל, בה היה חבר מרכזי. היסטוריונים של החינוך רואים בו את מייסד מערכת החינוך הארצישראלית והיסטוריונים של השדה המשפטי מגלים כי פעילותו בתקופת היישוב הובילה באופן שיטתי להתהוות משרד המשפטים הישראלי. אף על פי שסיים את תפקידו הרשמי כראש המשרד הארצישראלי ב-1925, המשיך רופין בפעילות אינטנסיבית ובעלת השפעה עד סוף ימיו בראשית 1943. הוא היה הדמות המרכזית בגיבוש "עסקת החבילה", כפי שכינה אותה לאחרונה זאב שטרנהל, בין "הבורגנות הלאומית" לבין תנועת העבודה. בשנות העשרים ייסד את בנק הפועלים, ובשנות השלושים היה גורם מרכזי בגיבוש "תכנית ההעברה" שנחתמה עם המשטר הנאצי וביישומה. באותן שנים הקים גם את "המכון למחקר ולתכנון כלכלי" שעסק בתכניות כלכליות וחברתיות עתידיות, ובכללן תביעת פיצויים מגרמניה לאחר המלחמה.

בנוסף לתפקידיו בארגון הציוני ובמקביל אליהם, עסק רופין במחקר אקדמי אינטנסיבי ונחשב למומחה בינלאומי בסוציולוגיה, דמוגרפיה, ואנתרופולוגיה של היהודים. ספריו ומאמריו הרבים (למעלה משלוש מאות פריטים)* נחשבים לניסיון הרציני הראשון למחקר מדעי של היהודים בתקופה המודרנית. תרומתו האדירה של רופין לתנועה הציונית העניקה לו בהיסטוריוגרפיה הציונית – מספרי לימוד דרך האנציקלופדיה יודאיקה ועד היסטוריונים המכונים לעתים "פוסט ציונים" – את התואר 'אבי ההתיישבות היהודית בארץ ישראל'.

ואולם, על אף המטען האמוציונאלי והמשמעות המכוננת של התואר 'אבי ההתיישבות', ההיסטוריוגרפיה הציונית מתייחסת אליו למעשה כאל פקיד "מתקדם בדיעותיו"¹, והוא מצטייר בה בדרך כלל כמומחה חיצוני, א-פוליטי, לבירוקרטיה וכלכלה. בזיכרון הישראלי הקולקטיבי, כפי שזה משתקף במערכת החינוך ובתקשורת, הוא נתפס כאישיות חסרת משמעות מיוחדת ובעיקר עמומה. במסה זו אני מבקש להציג את רופין כמתכנן תרבות (יזם של תכנית תרבותית, מפעילה, המעריך ומנסח אותה מחדש בהתאם לצרכים

* בין 1901 ל-1936 פירסם רופין כ-372 פריטים ביבליוגרפיים. ים כתביו מהווה מקשה אחת, החוזרת פעם אחר פעם על דברים אחדים.

המשתנים של השדה החברתי² כאחד היצרנים והמפיצים המרכזיים של ההביטוס ושל דגמי הזהות העבריים-מודרניים.

זהות תרבותית

רופין נולד ב-1876 בעיירה הקטנה ראוויץ (ראוויטש), בפרובינציה המזרח-פרוסית פוזן, שהיוותה גבול גיאוגרפי ותרבותי מטושטש בין גרמניה, אשר ביקשה להרחיב ולעבות את נוכחותה במקום, לבין פולין, שראתה בפוזנא חלק משטחה ההיסטורי. מתחילת המאה התשע-עשרה הפעילו הפרוסים במרחב זה "קולוניאליזם תרבותי", ובנוסף לסיפוח אדמות פולניות ניסו לבסס את הדומיננטיות שלהם באמצעות גרמניזציה של האוכלוסיה, תוך דחיית השפה והתרבות הפולניות. זהותו התרבותית של רופין היתה תוצר מובהק של האינדוקטריציה הגרמנית בפוזן/פוזנא. כמו רוב היהודים באזור, הוא שאף להתקבל לתוך התרבות הגרמנית.* במעבר זה מזהותו המזרח אירופית-פולנית לזהות חילונית גרמנית מודרנית, מ"אמונותיה הטפלות" של אמו ומהידיש המביכה, הדיבור "הדוחה" עם הידיים וההתנהגות הפנטזיונרית של אביו הרוכל³ לתרבות הגרמנית, שקידשה את הגבריות והמדע, בידל עצמו רופין מהוריו ומיהדותו.** יומני הנעורים שלו מלאים תיאורים המבטאים סלידה מהגוף ומהמראה היהודיים, ומבטאים "אנטיפתיה חזקה", כפי שהתורדה ביומנו, לנשים ונערות יהודיות. רופין הגדיר גם את גופו ומראהו שלו כמכוערים. רגש נחיתות זה ליווה את "עיצוב הִיְתָר" (hyper-Bildung) שלו, תהליך ארוך ותובעני. הוא הצטיין בסיף, התעמלות וריקוד, התאמן ברכיבה על אופניים, בשחייה ובתרגילי ירי (אקדח) בפילות מרוחקות של היער. באותם ימים אופטימיים עדיין האמין כי התחברות אל הפולק [Volk] הגרמני היא אפשרית – אפילו ליהודי – רק בעזרת כוח הרצון, באמצעות הזדהות מודעת וטיפוח הכוחות האינטלקטואליים המתבטאים בעיקר בשליטה בשפה

* יהודים רבים במרחב זה תפסו את עצמם כחלוצי המודרניזציה ומפיצייה בפרובינציות פרוסיה (דימוי עצמי שנבע בחלקו מהמניפולציה של השלטונות). שיתוף הפעולה של היהודים עם השלטון הגרמני, הערצתם את חוקי המדינה הפרוסית, ונטייתם המתרפסת לעתים, גרמו למתח בינם לבין הקהילה הפולנית והקתולית שראתה בהם "רוכבי אופניים" (Fahrradler) המרכינים את ראשם בפני השליט ודורכים על מי שמתחתם.

** בנעוריו התבייש רופין באביו עד כדי כך שסירב להיראות עמו בפומבי, ותיאר אותו ביומנו כמהמר כפייתי שאין לבטוח בו.

ובספרות הגרמנית. בדומה לרבים ממנהיגי הציונות, רופין הגיע אל היהדות דרך הציונות. הוא לא תפס את היהדות באמצעות קשר ישיר אל מסורתה או שפתה, אלא הבין וחווה אותה דרך הרפרטואר הגרמני.* בשנות המעבר מנעויות לבחורות החל רופין לנסח את תפיסותיו בנוגע לתרבות במונחים גזעיים ששיקפו את הספרות הדרוויניסטית הפופולארית, אותה קרא בקדחתנות, כאילו אצרה בחובה אמת עמוקה, שעשויה לגאול אותו, או להוביל אותו להרס מוחלט.** בבחירות של 1893 לרייכסטאג חש הזדהות גמורה עם המפלגות האנטישמיות, ואף ביקש להתקבל לאחת מהן בתור "פטריוט גרמני"⁴ (כפי שהוא מציין ביומנו מה-15.12.1893). הזדהותו עם האנטישמיות הגרמנית הגואה ביטאה את אכזבתו מתכניות ה"תירבות" המשכיליות והליברליות של האמנציפציה, אותן החל לתפוס כשטחיות ומלאכותיות. הוא הסכים עם האנטישמים, כי היהודים לא יהפכו לגרמנים אם "יכתבו ספרים על גתה". ביקורת זו הובילה אותו לחשוב על דרכים שונות ועמוקות יותר לטרנספורמציה של היהודי.

הדרוויניזם פּוֹלְטָאָנְשְׁאוֹנְג***

הציוני היחיד והיהודי היחיד שהשפיע על רופין עמוקות היה מקס נורדאו (1849-1923), אותו העריץ משחר נעוריו. אף על פי שרופין היה משפטן מוסמך, וכתב את הדוקטורט שלו בכלכלה פוליטית/לאומית, היתה לו סקרנות אינטלקטואלית אמיתית, ואת הצלחתו האקדמית הראשונה השיג במסגרת פרדיגמה בין-תחומית חדשה, אשר בתוך שנים ספורות הוכרה בשם "היגינה גזעית" (Rassenhygiene) או אויגניקה. אחד מפטרוניו האקדמיים של רופין היה מן היצרנים הדומיננטיים של הפרדיגמה החדשה הזאת בגרמניה, הביולוג

* בפעם הראשונה ניסה רופין ללמוד עברית ברצינות בעת שלמד באוניברסיטת ברלין במסגרת המכון לחיאלוגיה פרוטסטנטית, ואולם, עד סוף ימיו לא הצליח ללמוד את השפה, אף כי המורה הפרטי שלו היה בן חסותו, ש"י עגנון הצעיר, שנסע מפלשתינה לגרמניה, בעידודו של הפטרון ובתמיכתו הכלכלית. באמצעות עגנון הכיר רופין את ברנר, שתירגם לעברית את ספרו הראשון.

** הוא קרא את הספר האנטישמי "היחיד ומה שלוו" (1845) מאת שטיירנר, ותהה אם היה "דים", "לפחות מבחינת יכולתם לתפוס רעיונות, נחוחים מהנוצרים, במלים אחרות, מהאינדר-גרמניים?" זה יהיה נורא עבורי אם הייתי צריך להאמין במחשבה כזו. (ביין, א, 198).

*** בניגוד לתרגום מקובל ל"תיאוריה" או ל"השקפת עולם" המושג "פּוֹלְטָאָנְשְׁאוֹנְג" הוא בעל משמעות של שיפעול, דחף מתמיד להשפיע על המציאות ולהיות ניוון ממנה. לא מצאתי לנכון לתרגמה, כדרך שמתרגמים אותה ל"תפיסת עולם", גם משום שאצל רופין היתה להבנתה הזאת בין המושג הגרמני לבין תרגומו הרווח – משמעות מרכזית, האחרון שיקף פאסיביות "יהודית" בשבילו.

הבלונדיני, תכול העיניים, ארנסט האקל, אותו תיאר ביומנו כ"טיפוס הגרמני הנהדר"⁵. ביקום המוניסטי, על פי האקל, כל הכוחות הפיסיקליים והכימיים, כמו גם האורגניים והאנושיים, נובעים ממקור אחד של "כוח חיים" ראשוני. בעידודו של חבר לספסל הלימודים באוניברסיטת ברלין ניגש רופין לתחרות אקדמית ייחודית, שנודעה מאוחר יותר כ"פרס קרופ", ונוהלה ונוסחה בידי האקל. מארגני התחרות, בה זכה רופין במקום השני, ביקשו מהכותבים לעסוק בסוגיית יישום התיאוריה הדרוויניסטית בארגון החברה והמדינה.* "פרס קרופ" והפרסומים הנלווים אליו מציינים נקודת מפנה בהתקבלות ה"היגינה הגזעית" בגרמניה, כיוון שהעניקו לה לגיטימציה מדעית, יחסי ציבור ותקציבים. זה היה הפרס האקדמי החשוב ביותר באותו זמן, אשר קישר בין מדע לחברה.

האקל ו"הליגה המוניסטית" שאותה הקים בעיר יינה ב־1906, במטרה להפיץ את "הדרוויניזם פּוֹלִיטְאָנְשְׁאוּג" נתמכו באופן מאסיבי בידי בעלי ההון הגרמנים, שהגדילו בסוף המאה התשע־עשרה את הכנסותיהם והפכו את גרמניה למעצמה התעשייתית החזקה ביותר באירופה. קפיטליסטים רבי עוצמה אלו, ביניהם שְטוּם בעמק הֶסָאר וקרופ בחבל הרור, קיוו ליישם את התיאוריות הדרוויניסטיות במפעליהם, כמו גם להחדיר אותן למבנה המדינה. הם התעניינו במיוחד בתיאוריות הנוגעות לסלקציה של כוח העבודה, אשר נתפס יותר ויותר במונחים של "אנרגיה" וטופל כ"חומר אנושי". עולמו של רופין, ועמדתו כחוקר, נוצרו גם הם מתוך זיווג זה, בין מדעני חברה וחסידים ה"היגינה הגזעית" שביקשו ליישם את התיאוריות שלהם במציאות החברתית, לבין בעלי ההון, אשר ביקשו לארגן את מפעליהם ולמנוע את עליית האיגודים המקצועיים הסוציאליסטיים העצמאיים.

הזכייה ב"פרס קרופ" העניקה לרופין כרטיס כניסה לחוגים ולכתבי עת אקדמיים יוקרתיים, והפרס הכספי הנכבד (6,000 מארק; כמשכורת שנתית של פקיד בכיר) חילץ אותו ואת משפחתו ממצוקתם הכלכלית. חיבורו התפרסם ב־1903, כמסה בשם "דרוויניזם ומדעי החברה". המסה של רופין ניתחה את הדרך בה אפשר ליישם את התיאוריה של דרווין בארגון החברה והמדינה, וביטאה אמונה נלהבת בכוחה של "הנדסה אנושית" לקדם את האדם לרמה חדשה של מוסר וחירות. אף על פי שהכיר בכך שהחזון הביורופואי שלו תובע הקרבה גדולה מהפרט, תמך רופין במדינה ובתפקידה המרכזי והעניק לה זכות

* במקום הראשון זכה וילהלם שאלמייר (Schallmayer) בחיבורו "הורשה וסלקציה" שנחשב לאחד הטקסטים המבשרים את הולדת "היגינת הגזע" הגרמנית. במקום השלישי זכה לודוויג ולטמאן, שפיתח את חוט המחשבה של גופינו בנוגע לאי השוויון בין הגזעים, וליתרונות הגזע הנורדי.

מוחלטת להתערב בחייו של הפרט. "הפרט יתפוס בהשתייכותו למדינה ובפעולותיו למען המדינה את חלקו בנצח, בהיסטוריה של האנושות. הוא חייב להתייחס אל המדינה באמונה דתית אמיתית. [...] אין משימה שנראית גדולה מדי בשביל המדינה."⁶ רופין העלה את הרעיון לפיו מדיניות הרווחה והחינוך חייבות להיות משולבות בתכנית של השבחת הגזע, שבה יעודדו את הנכים ואת חולי הנפש להימנע מהולָדה (שם).

במאמרים שפרסם רופין בכתב העת "ההווה" (Die Gegenwart) בשנים 1902-1903, הוא שטח בנחישות את הוֹלְטָאָנְשְׁאוּג שלו. במאמרו הראשון בסדרה, "ריבוי הפולק", הוא עירער על התפיסה הליברלית בדבר עליונותו של הפרט, טען כי המסורת הנוצרית העלתה את חשיבות הפרט יתר על המידה וכי אין זה עיקרון אוניברסלי שאסור לערער עליו.⁷ הוא קבע כי הפרט צריך לראות במדינה את סיבת חייו, ושאל באופן רטורי: "האם אין שינויים בצרכיה של המדינה מחייבים תיקון של המוסר?" בהזכירו את ניטשה, סיכם כי איכות הפרטים צריכה להיות חשובה יותר מכמותם (עמ' 322). במאמרו השני דן רופין בין היתר במושג העל-אדם (Übermensch).⁸ היה ברור לו כי אדם כזה צריך להתפתח – "כמו בעלי חיים אחרים" – "רק בקרב בני מינו הדומים לו" מבחינת "המבנה הפיסי" (עמ' 149). את הביקורת של ניטשה על המדינה ראה רופין כלוקה בחסר כיוון שהעל-אדם אינו יכול לממש את עצמו אלא במסגרת המדינה.

לעל-אדם, על פי רופין, יש חשיבות עליונה בשביל המדינה, כיוון שהוא מציב דגם אידיאלי לחיקוי, שאינו רק מנטאלי אלא גם פיסי וביולוגי. אחת מאבחנותיו – העשויה להנהיר את התנהלותו שנים ספורות לאחר מכן – היתה הדרך בה הגדיר את היחס בין העל-אדם לאדם כזהה ליחס בין האדם לחיה (שם). בדברי הסיכום הדגיש כי במדינה האידיאלית חייבים האזרחים להיות מודעים להשפעת הפעילות המינית שלהם על המדינה, ולשעבד אותה ל"קידום" ו"לעיצוב הנעלה" של הגזע (שם).^{*} במאמרו האחרון בסדרת המאמרים בכתב העת "ההווה", "מוות ואלמוות", הציג רופין הסבר לתיאוריות של הזואולוג הגרמני אוגוסט וייסמן, וקישר אותן לשאלות פילוסופיות על משמעות האלמוות. התיאוריה של וייסמן העניקה לו תובנה חשובה על נצחיות הגזע: היא אצורה ב"המשכיות [רציפות] פלאסמת הגזע", כלומר בחומר הביולוגי ולא במסורת הרוחנית. "אנו קשורים אל קודמינו לא

* הניסיון להחדרת חוקים ודגמים שיעצבו את ההתנהגות המינית של אזרחי המדינה הגרמנית למטרת בריאות הפולק והשבחת הגזע היו חלק מרכזי בסדר היום של הליגה המוניסטית של האקל.

דרך המסורת הרוחנית אלא באמצעות רציפות החומר הראשוני המצויה בגופנו. " בכל אחד מאיתנו יש "חתיכה... מאוד קטנה מהקודמים לנו".⁹ במלים אחרות, היהודי הוא יהודי כיוון שיש לו מבנה ביולוגי יהודי, ומכאן ששינוי בביולוגיה שלו ישנה גם את רוחו.

הדחייה

אך בשדה המשפט הגרמני חווה לפתע רופין את הדחייה האנטישמית בעוצמה שלא הכיר, והיא שגיבשה בו את ההכרה כי לעולם ישאר זר בחברה הגרמנית, ללא כל קשר למידת התרומה שלו. בשיר "ללא מולדת" כתב:

בְּאֵין לִי מוֹלְדֵת אֲשֶׁר תֵּאָהָבֵנִי
לְבִי מֵה קָבֵד וְעָצוּב
אֲרָצִי בְּה גְדֵלְתִי חֲבֵלְתִי
אֵינְנִי עֲלֵיָה אֶהוּב.
(תירגם שמשון מלצר)

תחושת משבר זו היתה הרקע למעבר המהיר של רופין אל הציונות. מנקודת המבט של התגבשות זהותו התרבותית, התבטאה המרת זהות זו בהיפוכן של הירארכיות והגדרות גזעיות אותן הפנים בתהליכי החניכה שלו לתרבות הגרמנית. במקום להתבייש ב"יהודיות" שלו ולדחות אותה, כפי שנהג בילדותו ובנעוריו, החל לגלות צדדים חיוביים בפולק היהודי. השלב הראשון בהליך הזה לווה בהזדהות רגשית חזקה עם הקבוצה הדחוייה ביותר במרחב התרבותי הגרמני באותה תקופה – זו שבנעוריו התבדל ממנה בדבקות – יהודי מזרח אירופה.

ב-1903 כתב רופין ביומנו כי החליט להקדיש את מחקריו העתידיים ואת כתיבתו לנושאים יהודיים. באותה שנה יצא למסע בגליציה, שם אסף חומרים למחקר על יהדות אירופה (במיוחד במזרחה ובמרכזה). בסתיו 1904 הוזמן לברלין לעבוד ב"משרד לסטטיסטיקה יהודית", מונה בתוך זמן קצר למנהל, והכתיב שיטות עבודה מתקדמות ומקצועיות. הוא נשאר מנהל המשרד לסטטיסטיקה רק זמן קצר, אך תקופה זו היתה משמעותית, הן להתפתחותו כמדען חברה והן ליסודו של מאגר מידע סטטיסטי ודמוגרפי, עליו התבססו אינספור מחקרים והתדיינויות, דיפלומטיות ומשפטיות, בנוגע ליהודים במאה העשרים.¹⁰ פעילותו החלוצית בשדה הסטטיסטיקה הציונית היתה צעד מכריע

בדרך להאחדת היהודים כאומה מודרנית המיוצגת על ידי התנועה הציונית בפלשתינה, והיתה לה גם השפעה מכרעת על האופן שבו תפסו האויגניקאים הגרמנים את היהודים כגזע.¹¹

"היהודים בהווה"

את "היהודים בהווה", ספרו הראשון והמשפיע ביותר של רופין, תירגם יוסף חיים ברנר ב-1914 תחת הכותרת "היהודים בזמן הזה". רופין עצמו כתב ביומנו כי הספר לא הציב רק את "האקספוזיציה המדעית הראשונה של הציונות", אלא גם את "הבסיס התיאורטי לעבודתי המעשית בפלשתינה". הפולק היהודי, על פי ספר זה, נמצא בסכנת הכחדה, והתרופה היחידה למצב זה היא הציונות: "לנגד עינינו מתפוררת ומתמוטטת אבן אחר אבן מבניין היהדות, שהיה כל-כך איתן ומוצק מלפנים", כתב במשפט הראשון של הספר, "ההמרה ונשואי-תערובת מפחיתים את שורות היהודים במדה מתגברת וגורמים להן אבדות גדולות [...]". בשורות האחרונות של הטקסט הוא כתב: "הציוניות אינה איזו קאפריסה או פנטסיה לאומית: היא המלחמה הנואשה, האחרונה של היהודים על קיומם היהודי."¹²

בעקבות יוסטון סטיוארט צ'מברליין, חוקר התרבות (וחתנו של ואגנר), קבע רופין כי לאורך ההיסטוריה שלהם ידעו היהודים כיצד לשמר את הטוהר הגזעי, בעיקר באמצעות מסורות וחוקים שכוונו למניעת התבוללות – האיסור על "נישואי תערובת" ועל אכילה עם לא יהודים, חוקי הכשרות, הרעיון בדבר "הקדושה" המיוחדת של העם היהודי והיחס האינדיפרנטי של היהדות לכל התרבויות האחרות בעולם. כל אלה סייעו לשמר את היהדות כ"ארגון דתי המסוגל באופן ראוי להערצה לסגל כוח סיבולת – למען השימור הפיסי והתרבותי של הפולק היהודי". על פי הפרשנות האויגנית של רופין, משה רבנו, חז"ל, הרמב"ם וממשיכיהם, היו קודם כל רופאים ואנשי מדינה – המקבילה של הרשויות הרפואיות ופקידי הסניטציה – אשר משימתם היתה לשמר את הבריאות המוסרית והפיסית של הפולק.¹³

התיאוריה של רופין בספר המשמעותי הזה היתה תוצאה של חיפוש ארוך וקדחתני אחר הדרך הנכונה והיעילה ביותר לטרנספורמציה של היהודים. הוא הציע תהליך של השבחה גזעית. תכניתו הניחה כי הליקויים הרבים שמנתה התרבות המערבית ביהודים עשויים להיפתר באמצעות שימור הטוהר הגזעי שלהם. אחד האתגרים המרכזיים היה להביא להכנעה קולקטיבית של מה שהוא כינה "האינסטינקט המסחרי" של היהודים, האחראי לתאוותם היתרה לממון. התיאוריה שלו בעניין זה היתה מבוססת במידה רבה על התיאוריות של

הכלכלן הגרמני ורנר זומבארט, שסבר כי היהודים "מתוכננים" מבחינה ביולוגית, אינטלקטואלית ומוסרית למפעל הקפיטליסטי, והם בעלי נטייה מוגברת להתנהגות כלכלית חסרת אחריות ומשמעת. רופין הכיר את זומבארט באוניברסיטה וציטט מכתביו גם ב"היהודים בהווה" וגם במקומות אחרים. זומבארט, מצידו, הכיר את כתביו של רופין ושיבח אותם. מחקרו הקלאסי על חיי הכלכלה היהודית (1911) ייחס את הקפיטליזם המודרני ליהודים וניתח את הקשרים החברתיים והכלכליים במונחים של גזע. הוא טען כי איכויות הדם עשויות להסביר אופי גזעי.¹⁴ זומבארט תמך באופן עקבי בציונות, ושיבח כמה כתבי עת ואגודות סטודנטים ציוניות. הוא הציע, בדומה לרופין, פתרון של סגרגציה ל"שאלה היהודית".¹⁵ עם עלות הנאצים לשלטון היה זומבארט לאחד מתומכיהם הנלהבים.

כמו בנוגע לליקויים יהודיים אחרים, הדרך להתמודד עם ה"אינסטינקט המסחרי" המוגבר הזה, אותו קשר רופין בעיקר ל"אלמנט השמי", היתה באמצעות שמירה על טוהר הגזע היהודי: יש למנוע ערבוב גזעי (Rassenvermischung) מאחר שהוא מחליש את מה שרופין כינה בשם "אופי גזעי", והאמין בו עד סוף ימיו.*

...ואם מכל האמור יוצא, שהתכולות היהודים בנוצרים על ידי המרה ונשואי תערובת אינה רצויה מנקודת ההשקפה של התקוממות סגולותיהם הגזעיות, הרי שחובה מוטלת לעצור בעד הפרוצס הזה ולשמור על קיום היהודים בתור עם מיוחד.

(ה"היהודים בזמן הזה", עמ' 162)

הדגש שרופין שם, שוב ושוב, על חשיבות הטוהר הגזעי היהודי, היה תוצר של השיח המדעי והרפואי, אשר שיבח את הטוהר הגזעי ותפס את היהודים כדוגמה קיצונית לגזע המפר את האידיאל הזה. הרעיון לפיו האנומליה היהודית נובעת מערבוב גזעי היתה מקובלת בקרב הוגים אנטישמיים רבים, כמו למשל מקס וֶבֶר או צ'מברליין, אבל גם על אנתרופולוגים יהודים. זוהי דוגמה נוספת לדרך בה קיבל רופין את ההנחות של תורות הגזע האנטישמיות אך הציע להן תיקון. זהו אחד הערוצים המרכזיים למעבר של דגמים מהתרבות הגרמנית לעברית. לא רק תנועות הנוער הציוניות ושירי הלכת שלהן, או שירי המקהלות של תנועת העבודה, התעצבו בהשפעה גרמנית. רופין וציונים אחרים עיצבו מחדש את התיאוריות הגזעיות כך שתהלומנה את מטרות

* כמה ימים לפני מותו, ב־1943, כאן, בפלשתינה, בעיצומה של השמדת העם היהודי באירופה, החל רופין לרשום בכתב ידו פתיחה לחיבור על הגזע היהודי, באמצעות מיון של אפים. דגמי ה"מחקר" שלו היו אפים ופרצופים של מנהיגים שונים בתנועה הציונית. (הארכיון הציוני המרכזי, A 107/347).

הציונות.¹⁶ מכל מקום, תפיסה זו הובילה את רופין למסקנה שהתרבות היהודית החדשה אינה יכולה להיבנות על בסיס גזעי רחב ומגוון:

התרבות אינה ניתנת להעשות מעשה מוזאיקה; היא יכולה להבנות רק על יסודות קולטוריים עממיים קיימים בפועל. זאת אומרת בנדון שלפנינו על יסוד תרבותם של יהודי מזרח אירופה. ובוה נאמר, כי רק מנושאי התרבות העברית הישנה, היינו יהודי מזרח אירופה, אפשר לצפות, כי הם יהיו החלוצים של התרבות העברית החדשה.

(“היהודים בזמן הזה” עמ' 167)

לפרקטיקה של הסגרגציה היה מקום מרכזי בתכנון התרבות של רופין, שטען כי כדי ליצור תרבות משל עצמם חייבים היהודים להתרכז בקהילות סגורות ולחיות בנפרד מכל תרבות אחרת (עמ' 187). בנוסח העברי, נאמר:

מעלתם השכלית של היהודים נשארת עומדת על מרום ערכה בתור סימן גזעי ומצדיקה את החפץ ואת השאיפה לשמור על הטפוס האנושי הנבחר הזה, שיתקיים גם להבא בתור חטיבה מיוחדת לעצמה מבלי להתערב באחרים, כי רק באופן שכזה תהא תקומה שלמה לתכונותיו הגזעיות. [דגש במקור]

עמוק בתוך פעילותו הקולוניאלית בפלשתינה, ב-1931, התפרסם ספרו של רופין על הסוציולוגיה היהודית ובו נאמר: “אנחנו יכולים להשתמש בפסוק מספר יחזקאל כמוטו לאויגניקה: אבות אכלו בוסר, שיני בנים תקהינה.”¹⁷ מה היה “הבוסר” שאכלו האבות על פי הפרשנות הביולוגית של רופין לנביא יחזקאל? מדוע כהו שיני הבנים? התשובה לשאלה זו מנוסחת בכתבים באופן מסורבל ולעתים עקיף, אבל ניתן לנסח בקצרה באופן הבא: הסיבה להתדרדרות הפולק “היהודי המקורי” (Urjude) היתה עליית היסוד הגזעי השמי בגוף הפולק היהודי, בייחוד זה של הטיפוס הבדואי (Beduinentypus) או האוריינטלי; היהודים המקוריים השתייכו, למעשה, לשבטים אינדרו-גרמאניים שהחלו בשלב כלשהו להתערבב בגזעים השמיים באופן שהפר את עקרון השימור הגזעי. הרכיב השמי בגזע היהודי, שהפך בהדרגה לדומיננטי, ניתק אותם מהטבע, מאדמתם ומדרך חייהם החקלאית-יצרנית. הוא פיתח בהם – אף קודם לחורבן הבית הראשון – את האינסטינקט המסחרי הבלתי נשלט שלהם.¹⁸ את הקישור בין השמיות למטריאליזם ניתן למצוא באופן המפורש ביותר בכתביו של רופין בנוגע לערבים, טיפוס הגזע השמי המובהקים. במאמרו מ-1919 לכתב העת הציוני האמריקאי “מכבים”, מאמר שכותרתו “יחס היהודים לערבים” כתב בין היתר:

עכשיו, נכון שלערכים יש תפיסת חיים מטריאליסטית חזקה... נכון גם שבחיי היומיום של הפלאחים (Fellahs) שאלת עשיית כסף ממלאת תפקיד ראשי וכי בשיחה של שני פלאחים, כאשר הם משוחחים, אין משהו אחר נשמע זולת בשליק.¹⁹

את ההאשמות הגזעניות שאיימו על רופין בחברה הגרמנית, בדבר המטריאליזם והתאוה הכלכלית המוגברת של היהודים, הוא החיל עכשיו, מנקודת השקפתו העברית (הלא-שמית) על "הגזעים השמיים": יהודי המזרח והערכים. (במהדורות האנגלית והגרמנית של "יהודים בהווה" נעשה שימוש בהגדרה "יהודים ערבים").

תכניתו של רופין ביקשה אפוא להוציא את האלמנטים השמיים מן הגזע היהודי או לצמצם את נוכחותם, וכך להשיב את האיזון הגזעי הרצוי לפולק היהודי.* אם כן, המשימה הראשונה של המפעל הציוני היתה חייבת להיות איתור של קבוצת היהודים המקוריים, אלה שיש להם קשר ביולוגי ישיר לקבוצה העברית הקדומה, טהורת הגזע. אבל כיצד אפשר לאתר אותה? כיוון שהתפיסה הפולקסיטית, על פיה פעל רופין, הניחה קשר ביולוגי בין הפולק לבין אדמתו המקורית, חייבת הטרינספורמציה הביולוגית של היהודי להיות קשורה לאדמתו המקורית: רק באדמה זו "יתחילו מעיינות הרגש הטבעי (Naturempfinden), החתומים ביהודי הגטו, לזרום מחדש".²⁰ חשוב לשים לב למקור הגרמני, ואולי כדאי להזכיר כי ברנר בתרגומו עשה מאמץ לעמעם, באמצעות "כביסת-מלים" מקראית, את הנימה הטכנית-מדעית של המקור הגרמני: "להפיח רוח חיים בעצמות היהודיות היבשות" (עמ' 207).

ואולם, עוד בטרם יובאו היהודים לאדמת ארץ ישראל כדי לברר את התאמתם אליה, קיבל רופין החלטה מכרעת בחשיבותה. אם היסוד השמי הוא דיסגני (dysgenic), הרי הקבוצה המרכזית של היהודים "טהורי הגזע", זו שעליה ביקש לבנות את הבסיס לפולק היהודי המתחדש, חייבת להגיע מקרב יהודי מזרח אירופה, שכן אפשר, בקלות רבה יותר, לאתר בקרבם "אלמנטים שאינם שמיים. כך יוצא, שהיהודים הספרדים ו"יהודי המזרח" (שם, 205) אינם מתאימים, כיוון שהם נשאים של אלמנטים דיסגניים; לא רק שאין הם מגלים את הסימפטומים להתחדשות אויגנית המתגלים בקרב חלק מיהודי מזרח אירופה, אלא שיש, לדעת רופין, הוכחות מוצקות לכך כי יהודי המזרח מצויים בתהליכי התנוונות ביולוגיים, ולפיכך אף אינם מציינים עוד בזמן החדש את

* המקור לתפיסה זו של רופין היה כנראה צ'מברליין, שטען כי הדבר ההכרחי ביותר בגרמניה הוא להיפטר מהיסודות השמיים – יותר מכל הם המעכבים את ההיטהרות של הגזע ההינדרוגרמני, מתוכו עתיד הגזע הארי להתעלות. (אוריאל טל, "יהדות ונצרות ב'רייך השני" [1914-1870], תהליכים היסטוריים בדרך לטוטאליטריות", 1985, 230).

הגזע היהודי.²¹ בכל כתביו הדגיש רופין באופן נחרץ את עליונותם של האשכנזים על "יהודי המזרח" ועל "היהודים הספרדים" באינטליגנציה שלהם, ככושר היצירתיות שלהם, ביכולתם המתימטית, בזריזותם, בעושר הדמיון שלהם, בהיגיניה שלהם,²² ומעל לכל באיכות הביולוגית של 'כוח החיות שלהם' או בניסוח אחר 'היכולת לחיוניות הקיום' שלהם (Lebenszähigkeit), הכוח הבי-מיסטי הזה, המאפשר לפולק ולפרטיו לצלוח את "מלחמת הקיום" (Daseinskampf). כוח ויטאליסטי זה, שטופח באופן טבעי וחסין את היהודים האשכנזים, אינו קיים לדעת רופין בקרב הספרדים ו"יהודי המזרח". אבחנות אלה הובילו אותו למסקנה שהרכיב השמי בגזע היהודי נמצא בתהליכי התנוונות, ושלמעשה הטיפוס היהודי המובהק – היהודי האשכנזי – קרוב יותר למשפחת הגזעים ההינדרו-גרמאניים מאשר לגזעים השמיים.²³

התיאוריה של רופין, הרואה באשכנזים את "האלמנט הוויטאלי" או את "הטיפוס היהודי המובהק" בעידן המודרני, איפשרה לו להרחיק את היהדות מהשיוך השמי ובתוך כך לקבל את תיאוריות הגזע בנוגע לנחיתותם של השמיים. לגבי דידו, היהודים המקוריים והבריאים, האחראים למעלותיה של התרבות היהודית, משתייכים מבחינה גזעית בעיקר לקבוצת האינדרו-גרמאניים. אף על פי שדבק בחלקם היסוד השמי, שממנו נובעת חמדנותם הבלתי נשלטת, מוכיח מחקר הגזע המודרני כי היסוד השמי בגזע היהודי נמצא בהתנוונות. תהליך התחייה הלאומית הציונית מאשש תפיסה זו בהיותו תהליך אויגניטיבי, המסלק מעליו בהדרגה את היסודות הגזעיים והתרבותיים השמיים.*

* לאחר שהשתתף בכנס בינלאומי על גנטיקה בברלין ב-1927 רשם רופין ביומנו: "יותר ויותר נוכח אני לדעת, עד כמה יש לראות בשיבת היהודים לארץ ישראל ולחקלאות תופעה אויגנית ממדרגה ראשונה." (יומן, 14.9.1927, אצל יעקב גורן, "אתרור רופין – חייו ופועלו", יד טבנקין, 2005, עמ' 412). מנגד, הפנטזיה, בדבר קיומה של קבוצת ארים-יהודים קדמונים, זכתה לתהודה גוברת בגרמניה בתקופה שבה התעצבה התיאוריה של רופין. אם ישו היה יהודי, האם אין הפיכתה של אירופה לנוצרית מהווה סוג של שמיזציה (Semitization)? השיח הגזעי הדינמי גיבש בהדרגה הסבר לקושיה זו, ולפיו מקורו הגזעי של ישו היה בשבטים אריים אבודים, גזע לוחמים שגלש מהרי אסיה כדי לכבוש את אירופה. ה"אריזציה" הזאת של היהודי איפשרה לצ'מברליין, האקל ורבים אחרים לקבל את האיכויות הרצויות במסורות היהודית-נוצרית תוך ביטול האלמנטים השמיים המתגלים ב"יהודים האקטואליים" של אירופה. רופין הפנים כנראה את ההסבר הזה. לצ'מברליין, האקל, ורבים אחרים נקל היה לקבוע כי דוד המלך, הנביאים, ויותר מכולם ישו ושליחיו, היו למעשה צאצאיה של הקבוצה הגרמנית-אמורית, כלומר הם לא היו שמים (ועל כן גם לא יהודים מקוריים). ברוח זו נתפסו גם המכבים כלא-יהודים; מאחר שהגבורה כשלעצמה איננה תופעה יהודית אלא ארית, ממילא אינה יכולה להתגלות אצל בני הגזע השמי, ומכאן שהמכבים הם בעלי דם נורדי וצאצאיהם של כובשים סקיטיים או אינדרו-גרמאנים (אוריאל טל, "יהדות ונצרות בדין השני", 1985, 223). חשוב לשים לב עד כמה שיקף האתוס הציוני הארצישראלי, הווי תנועות הנוער – שלל הדימויים של הצבר, בספרות הילדים וכוונן גם ספרות המבוגרים – את הפנטזיה של האריות. ראו גם הערה 31.

בסוף המאה התשע-עשרה לא היה כמעט הוגה בתנועה כלשהי (מן הסוציאליזם ועד לצינונות) שלא השתמש בטיעונים דרוויניסטיים או ביולוגיים, ובמקרים רבים אף אויגניים. למרות זאת, בחינה של הוולטאנשאונג המיוחד של רופין מגלה עד כמה יסודי היה מושג הגזע בתפיסה של מתכנני התרבות העברית. יתרה מזו, מה שהופך את רופין למיוחד בהקשר זה הוא העובדה שהיה מסוגל, כמו מעט מאוד אויגניקאים אחרים (למשל, גלטון), ליישם את התיאוריות שלו במציאות החברתית.

פעולה

החל מימיו הראשונים בפלשתינה ניסה רופין לאתר את "החומר האנושי", "האיכותי", כבסיס ל"גוף הפולק", אותו שאף לייצר.²⁴ במקביל, הוא והמשרד הארצישראלי עשו כל שביכולתם כדי למנוע את חדירתם של "אלמנטים" שליליים ודיסגניים. בהרצאה שהעביר בקונגרס הציוני ה-15 (1927) הוא הסביר את המדיניות שלו: "ישנם כאלה המאמינים שבפלשתינה יתפתח אדם מטיפוס משובח יותר (höherer Menschentyp) מתוך עצמו. אינני שותף לאמונה זו. מה שנזרע היום, נקצור בהמשך."²⁵ על הדרישה ל"עליית איכות" חזר רופין בפורומים רבים, בהם הדגיש את חשיבות "ברירת החומר האנושי", בה "תלוי בעיקר כל המבנה הציבורי היהודי בארץ ישראל לעתיד לבוא."²⁶

מהמחקר ההיסטורי עולה כי רופין פעל במרץ לסלקציה של מועמדים להגירה עוד בארצות המוצא שלהם, כבר בשנים הראשונות לבואו. על פי הנתונים שמביא אלרואי, בין השנים 1912-1914 מספר הפניות מצד מהגרים, אשר ביקשו להגיע לפלשתינה ונדחו בידי רופין, עלה על שמונים אחוז.²⁷ ואולם, גם אלה שנבחרו, אבל לקו במחלות או בפציעות חמורות בעת שהותם בפלשתינה, הוחזרו בידי אנשי המשרד לנמלי המוצא שלהם.²⁸ שיטות הפעולה של רופין היו חלק מתכנון התרבות הכולל שלו, במסגרתו הקים רשת של חוות הכשרה ויישובים חקלאיים, כדי לאפשר תנועת מלקחיים: לשלוט באדמות שבבעלות התנועה הציונית, ולגבש, באמצעות סלקציה אינטנסיבית, את "החומר האנושי" שיהווה את הרכיב הגזעי הדומיננטי בגזע היהודי הישן-חדש, "אלמנט" אותו כינה "טיפוס המכבי".²⁹

בגרמניה בסוף המאה התשע־עשרה. מדע זה הציג דרכים לעיצוב מעמד הפועלים באמצעות מערכת חדשה של קודים סמליים המכוונים להעניק משמעות לחיי הפועלים, וייצר דגם חדש של יחסי עבודה – "שיטת שטום" (Stumm) על שמו של תעשיין הפלדה קארל פרדיננד פון שטום – דגם שהיה מקובל בכל המפעלים הגדולים בגרמניה. "שיטת שטום" התגבשה בשדה בו התנהל מאבק בין האיגודים המקצועיים והמעסיקים בחבל הסאר. המנהלים ב"שיטת שטום" הציעו לפועלים יצרנים וצייתנים מערכת של תמיכה חברתית וכלכלית, במטרה למשוך אל צידם עובדים נאמנים – "שבט עבודה" (Arbeiterstamm) – שירסנו את האיגודים המקצועיים. הפועלים אמורים היו לתפוס את העבודה ה"יצרנית" כשיקוף של תכונות מוסריות: הם שיבחו עבודה קשה ומשמעת ותפסו את העבודה כ"אמצעי לשיפור" היכולת וכמה שמסייע לפועל להימנע מהתעצלות או מופקרות. הסלקציה התבצעה בדרך כלל בעזרת הפועלים עצמם.

דימוי "האב" שדבק ברופין זמן קצר לאחר כניסתו לתפקיד, כמו גם יחסו־שלו לפועלים כאל בניו, דומים מאוד לדגמי התפיסה ב"שיטת שטום". גם נוסח הפנייה שלו לפועלי העלייה השנייה, ודאגתו המתמדת להעניק לעבודתם משמעות החורגת מתפוקה כלכלית או קולוניאלית גרידא, הם דגמים מובהקים של "שיטת שטום". הדרך בה ניהל את חוות ההכשרה והקבוצות, דרך שהתבססה על תכנון, פיקוח וסטטיסטיקה דקדקנית, כמו גם תשומת לב רבה לגוף הפועל ולכושר היצרני, הם דגמים מרכזיים ברפרטואר זה. ברור גם, כי קבוצת המהגרים הצעירים שרופין שאף לגבש כקבוצת "טהורי גזע", ושהיתה נאמנה לו כמו לאב, היוותה גלגול מובהק של "שבט העבודה" משיטת שטום. היתה זו קבוצת הליבה של הפועלים, הנאמנה לו ול"משרד". לקבוצה זו – שתוארה בידי אחד מבני העלייה הראשונה כ"חבר הבונדיסטים אשר עושים לו [לרופין] חונף" – היה תפקיד מכריע בהנחלת הרפרטואר שלו למהגרים החדשים ובהתארגנותם בהתאם למטרות המשרד הארצישראלי (למשל, בהכוונתם למשימות ה"לאומיות" בניגוד למשימות "אוטופיסטיות"). יצירת קבוצה זו, שהתבססה באופן עקרוני על סבסוד הפועלים הנבחרים וטיפולם, היא שבנתה למעשה את הגרעין האנושי ממנו צמחה תנועת העבודה.

מימיו הראשונים במשרד הארצישראלי תיווך רופין כ"אביר מינהלי" בין בעלי ההון – הפרטיים והלאומיים – לבין הפועלים. בהרצאה שנשא לפני בעלי מטעים ב־1914 אפשר לשמוע כיצד החדיר דגמים מ"שיטת שטום" לשדה החברתי הארצישראלי:

השביתות אינן עתה קשות כמו שהיו לפני. עכשיו באים פועלים מנוסים בעבודות החקלאות. עכשיו מרבים לבוא פועלים שאפשר לבוא עימם לכלל הבנה. באחת האסיפות הבעתי את דעתי לפני הפועלים, כי טובת העבודה

היישובית דורשת שיתאימו את התנהגותם לכך כדי למשוך הנה את הקפיטל העברי, ושצריך לייסד מוסד עליון מורכב מנותני-עבודה ופועלים כדי לפשר במקרים של סכסוך. בדעה זו אני מחזיק גם כעת. ואל נא יפול פחד מוסד כזה על נותני העבודה. [...] הדעות הרדיקליות של הפועלים אינן מביאות אותי לידי ייאוש: במשך הזמן תקחינה קצת הדעות הללו.
(הרצאת רופין לבעלי המטעים, עמ' א-ב, ד, 1914, אצ"מ L2/70)

באותה רוח הציג רופין את הקבוצה כמכשיר לעיצוב פועלים יצרנים. על החווה החקלאית חולדה, שהיה לו חלק חשוב בהקמתה, כתב בדיווח לבעלי המטעים: "בחולדה ראיתי כי הקבוצה דוחה מתוכה את העצל" (שם, ד). שלוש שנים קודם לכן, במאמריו ב"הפועל הצעיר", הציג בפני המהגרים הצעירים (ומאוחר יותר בפני המהגרות) תכניות שנוסחו בשפת התמריצים של "שיטת שטום":

הגיל הממוצע הרצוי בתור עונת ההגירה לא"י הוא 17 שנה; לאחר כך: 1-2 שנים בתור פועל מתלמד באחת מאחוזות הלימוד [חוות ההכשרה, בכינרת למשל]; 2 שנים בתור פועל אצל איכרים פרטיים במושבות; 5 שנים (או כשהפועל רוצה לעבור בבת אחת למעמד האיכרים, לפחות 10 שנה) בתור פועל בתוך האגודות [הכוונה לקבוצות] הפועל יוכל אפוא, לכשיסתפק במידה מצומצמה של עמידה ברשות עצמו (דירה עצמית, איזו דונמים וכו') בגיל של 25 שנה, ואם יחפוץ להיות איכר גמור, בגיל של שלושים שנה בערך להגיע למטרתו ולסדר לו חיי משפחה.³⁰

הטקסט הזה מגלה כיצד אורגן השדה החברתי בפלשתינה מ"למעלה", באמצעות משרדו של רופין, ולא מ"למטה", באמצעות פעילות פוליטית של מפלגות הפועלים, כפי שמציג זאת הנרטיב המקובל, וחשוב מכך, כפי שהתקבע בזיכרון הישראלי. בנוסף להיבטים הכלכליים של תמריצים ומסלול קידום, דמתה תכניתו של רופין ל"שיטת שטום" גם בנוגע ליכולתה לספק למהגרים "משמעות לחייהם". כך למשל, כשהציג למהגרים הצעירים את הקבוצה, התייחס לשותפות בין המועסק למעסיק: "צורה זו [הקבוצה] מרימה את רגש האחראיות של הפועלים להמדרגה הכי עליונה, באשר הפועלים בעצמם הם בעלי המשק וגם היא מתאימה ביותר להמצב הנפשי של היהודים הצעירים אוהבי החופש מרוסיה."³¹ הפנייה האמפתית וההבנה לרוחם של הפועלים, היכולת להעניק להם את התחושה כי מקשיבים להם וכי מעוניינים לשתף אותם במפעל הציוני, היתה אחד הגורמים המרכזיים לפופולאריות העצומה שרופין זכה לה תוך זמן קצר בקרב הפועלים הצעירים.

הבידול של "יהודי המזרח"

בסוף מאמרו "לשאלת הפועלים הקרקעיים", בפסקה קצרצרה שכותרתה "יהודי המזרח", הסביר רופין כי התכנית שהוא מציע לפועלים ממזרח אירופה,

צריכה לשינויים עבור יהודי המזרח (תימן, פרס, צפון סוריא) כאשר standard of life [השימוש במונח האנגלי מופיע בנוסח העברי] שלהם הוא פחות גבוה, כאשר הם רגילים באקלים של ים התיכון ובאורח החיים המזרחי [...] בנגוד להפועל ממזרח אירופא מספיק לו להיהודי המזרחי שכר עבודתו" (שם).

מאמר מוקדם זה, המהווה כאמור מעין הצעת מסלול-קידום למהגרים הצעירים ממזרח אירופה, משקף את הדרך בה יישם רופין את התיאוריה שלו בנוגע ל"יהודי המזרח" כבר בשלבי ההתגבשות הראשונים של היישוב. דוגמה מובהקת לדרך בה תפיסתו בדבר הנחיתות הביר-מנטאלית של "יהודי המזרח" באה לידי ביטוי בפרקטיקה שלו, היא פרשת הבאתם של יהודי תימן לפלשתינה בידי המשרד הארצישראלי בעשור השני של המאה הקודמת. הגירה זו, המכונה בהיסטוריוגרפיה הציונית "עליית יבנאלי" (יבנאלי היה שליח המשרד לתימן) היתה ביסודה, כפי שניסח זאת לראשונה גרשון שפיר, אקט קולוניאליסטי של "ייבוא כוח עבודה זול", ותיאורה המלא (אשר זכה לתיאורים מחקריים רבים) חורג מתחום המסה הזאת. רוב ההיסטוריונים מתארים את הסבל והקשיים הרבים שעברו יהודי תימן אחרי שהובאו ארצה, קשיים שהובילו בסופו של דבר לקריסתם הנפשית והפיסית; בשנים 1918-1919 מוערך שיעור התמותה של התימנים בין 30 ל-40 אחוז (במושבות מסוימות כמעט 50 אחוז).^{*} אין ספק כי הפעולות של רופין ומשרדו, והנחיותיהם, העניקו לגיטימציה לבידול התימנים, שנבע במידה רבה גם מחוגי הפועלים עצמם. בעיתונות הפועלית, בעת מלחמת העולם הראשונה ולאחריה, התפתח שיח בו יוצגו התימנים כ"כמות" והאשכנזים כ"איכות", ייצוג שהעניק לגיטימציה לפערי השכר המשמעותיים ביניהם.^{**} התימנים קיבלו משכורות רעב. מחירי המצרכים במושבות היו יקרים והם נתבעו לשלם שכירות על מגורים בלתי ראויים ואפילו על אורוות (עמ' 103-104). טיפול רפואי היה מחוץ להישג ידם: "הם היו אחרונים בתור".³² אפילו במקרים בהם ניסו התימנים להתקבל ולהתארגן במסגרות הלאומיות, הם נדחו מהמפלגות הפוליטיות, מארגוני השמירה והעבודה ומתכניות ההתיישבות ה"שיתופית". אנשי המשרד הארצישראלי והפועלים עצמם לא ראו בתימנים צד בדיון על גורל התימנים עצמם, ואפילו לא הזמינו אותם להשתתף בישיבות הנוגעות ל"ענייני תימנים".³³

* ברחובות למשל, מתוך 237 תימנים, נפטרו 101, ומתוכם – 76 ילדים. בקרב האשכנזים, מתוך 900 נפטרו 75, ומתוכם 11 ילדים.

** השכר הממוצע של פועל פלסטיני נע בין חמישה לשבעה פיאסטרים ולכלל היותר שמונה פיאסטרים. שכרו של פועל תימני נע בין 6.2 לשמונה פיאסטרים ולכלל היותר תשעה פיאסטרים. פועל אשכנזי קיבל 12.4 פיאסטרים. אפילו כשעבדו בעבודות מקצועיות (שדרשו כישורים) קיבלו התימנים, ע"פ רוב, שכר של לא-מקצועיים ובכל מקרה שכר נמוך משכר עמיתיהם האשכנזים. Shafir Gershon, *Land, Labor and the Origins of the Israeli-Palestinian Conflict, 1882-1914*, Cambridge UP, 1989, 104.

תכנון התרבות של רופין והפרקטיקות בהן טיפל בתימנים היו מכוונות "לטרה" אותם מסיגיהם השמיים באמצעות תהליך אויגני של סלקציה אשר בסופו ישרדו רק "המתאימים"; בעלי הסגולות לעבודה פיסית מפרכת. בניגוד גמור ליחסיו החמים והאמפֶּאטיים עם הפועלים האשכנזים מ"טיפוס המכבי" (אלה שלא נשלחו בחזרה לאירופה בגלל מחלות או פציעות קשות), הקפיד רופין על ריחוק מהתימנים. הוא סירב לקבל אחריות על מצבם הקשה, ובאחת הפגישות הבודדות בהן הסכים לפגוש את נציגיהם, חזר והטיף להם כי הם חייבים לעבוד קשה ולקבל את זה ש"לכך נוצרו".³⁴

הקבוצות כמערכת של סלקציה אויגנית

ואולם, הטיפול של רופין בתימנים היה מקרה קיצוני של מדיניותו כלפי כלל המהגרים אשר לא עמדו בסטנדרטים שלו. חוות כינרת ומערכת הקבוצות שהוקמה בעקבותיה היו, כפי שכתב ביומנו, "ניסוי מעבדה עבור העתיד",³⁵ ו"בית ספר יוצא מהכלל לזיהוי (Identifizierung) ולסלקציה של הבלתי-מתאימים".³⁶ בתכנון התרבות המקורי שלו הניח כי הצורה החברתית של הקבוצה והקיבוץ היא זמנית בלבד, והיה ברור לו שבתוך זמן קצר יצטרכו המתיישבים להשתנות ולהסתגל למבנה חברתי חדש. הוא העריך כי כל קבוצה (או כל אגודה שיתופית אחרת שהקים המשרד הארצישראלי), עשויה להתפרק בתוך 10-15 שנה, כתוצאה ממחלוקת בין חבריה, דבר שיוביל לחלוקת השטח ליחידות פרטיות. רופין ומשרדו פיקחו "בזכוכית מגדלת" אחר התפתחות המשקית והחברתית של הקבוצות, והכירו מקרוב את התהליכים שהתחוללו בהן. הפועלים "החלוצים" בכינרת ובדגניה היו למעשה עובדים שכירים של המשרד, ורופין יכול היה לפטר אותם על פי שיקול דעתו, כפי שעשה בכמה וכמה מקרים. "אנו הפועלים הח"מ", נכתב בחוזה של רופין עם קבוצת הפועלים הראשונה בדגניה, "מתחייבים לעבוד בתור פועלים של 'חברת הכשרת היישוב' ולהישמע להוראות פקידי החברה הזאת".³⁷ המשרד מימן את הפעילות השוטפת, שילם את משכורות העובדים ודאג לספק ייעוץ מקצועי בכל מה שקשור לתכנון מינהלי, חברתי, אדריכלי, וכלכלי. כינרת ודגניה שימשו כמשך שנים כנקודות מעבר מובהקות. בדגניה, בשנותיה הראשונות, עברו או שהו מאות אנשים – כל אוכלוסיית דגניה ב', למשל, התחלפה בתוך שנים ספורות. לאחר הצלחת הקבוצה הראשונה, שיכפל המשרד הארצישראלי את המודל שגובש בדגניה, ולא בכדי היא מכונה בשם "אם הקבוצות".

אף שתכנית הסלקציה של רופין היתה מבוססת על בדיקה רפואית ופסיכולוגית באמצעות רופאים ופקידי הגירה בנמלי המוצא והכניסה

לפלשתניה,³⁸ אחת הנקודות החשובות שהדגיש בתכניתו היתה הטלת התפקיד המרכזי של הסלקציה על חברי הקבוצה עצמם (בהשראתה של "שיטת שטום"). בדיקה של דגמי ההתארגנות בקבוצה מלמדים כי היא היתה מתוכננת כך שתיווצר רמת חיכוך גבוהה בין חברי הקבוצה. למשל, נאסר על הרתחת תה בחדרים (כדי ששתיית התה תתבצע במטבח המשותף) והישיבה על ספסלים (ולא על כיסאות) היתה כלל בלי-עבור, עד כדי כך שעל קבוצה אשר חרגה מנוהל זה הוטל חרם. בקבוצות רווחה התפיסה כי הכל הוא רכוש הקבוצה ובכלל זה גם מחשבותיו של הפרט. בתקנות הקבוצה נכתב כי "כל פרטיות מפריעה לעבודה המשותפת". השיחות והוויכוחים בין החברים היו נוקבים ואישיים, חודרי נפש ופולשניים. מי שהיתה לימים ראש הממשלה, גולדה מאיר, והתקבלה למרחביה רק בניסיונה השלישי, תיארה את החדירה העצומה לפרטיות כסיבה המרכזית לעזיבתם של "אלפים".³⁹

רופין וסוכניו הספרותיים של המשרד הארץ-ישראלי, (כמו יעקב טהון) (1880-1950) ור' בנימין (י. ר. פלדמן) (1880-1958) ששימשו שניהם כמזכירי האישיים, קידמו במודע את המרטירולוגיה הציונית,⁴⁰ כחיונית להצלחת תכניות הסלקציה שלו. בקונגרס בווינה ב-1913 הדגיש רופין: "אושרנו היה דווקא בזה שעם כל עניותנו באמצעים, עדיין עשירים אנו באנשים מסוגלים לקורבנות".⁴¹ מקורה של מרטירולוגיה זו איננו רק ברפרטואר הלאומי האירופי, אלא גם בדגמים האויגניים שהפיץ המשרד. החלוצים היו נתונים תחת לחץ עצום להוכיח את כשירותם לחברות בקבוצת "האלמנטים הרצויים". הרפרטואר שהושלט בקבוצות העמיד במרכזו את האידיאל של "האדם היצרני", היפוך סימטרי לדימוי האנטישמי של היהודי כפרזיט תאב בצע. כמו בשיטת שטום, המאמץ העיקרי של אנשי המשרד היה ליצור מצב שבו "הרצון היצרני" לא יפוג לעולם. היחס של הקבוצה אל הפרט היה תלוי בעיקר בשמו הטוב כפועל. "המקום שהיחיד תופס בקבוצה," כתב לנדסהוט, "משקל אישיותו, יחס הכבוד שהוא זוכה לו, מידת ההתחשבות בדעותיו ורצונו – הם מעין פרס הניתן לפועל החרוץ".⁴²

על כל פנים, ה"פרס" לפועל היצרני לא היה רק סמלי; כשירותו כפועל חקלאי הבטיחה לו עתיד של רווחה והתקדמות. המשרד הארצישראלי הציע תמריצים לפועלים מצטיינים, ובאופן קבוע ושיטתי מינה, מקרב החברים שהצטיינו בקבוצות, בעלי תפקידים (שליחים, מדריכים, פקידים, מנהלים) בשדה הבירוקרטי שצמח במהירות גדולה ואיפשר לרבים מהם לזכות באדמות ולהפוך לאיכרים עצמאים. לרבים מחברי הקבוצות היו שאיפות פוליטיות ונטייה לעסקנות ציבורית,⁴³ ורבים מהם, לאחר תקופה של כמה חודשים עד שנים ספורות בעבודה חקלאית, קודמו במהירות במערכת הבירוקרטית

המתפשטת של המשרד. את רשימת "בני העלייה השנייה", שאותם ציין רופין ביומנו כבני טיפוחיו, ניתן למצוא כמעט במלואה באתר האינטרנט של הכנסת, אלה הם חברי הכנסת לעתיד, השרים, ראשי הממשלות והנשיאים – יוסף שפרינצק [לימים יושב ראש הכנסת], ברל כצנלסון, דוד רמז [לימים מזכיר ההסתדרות ואחר כך שר התחבורה], יצחק בן צבי [לימים נשיא המדינה], נחום טברסקי, יוסף אהרונוביץ, ר. סברדלוב, צבי יהודה [לימים ח"כ], יוסף ברץ [לימים ח"כ], שמואל דיין [לימים ח"כ], אברהם הרצפלד [לימים ח"כ], שלמה לביא [לימים ח"כ], אהרון ציזלינג [לימים שר].

"חיים ללא תכנית – אינם לפי טעמי" (רופין)

דחיקתו של רופין מן הנרטיב ההיסטוריוגרפי המקובל נובעת מסיבות מגוונות, שכל אחת מהן סודקת בדרכה את "סיפור הכיסוי" הלאומי הצינוני. ההיסטוריוגרפיה והזיכרון הקולקטיבי של היישוב הארצישראלי הדגישו בדרך כלל את האידיאולוגיה הציונית כגורם שעיצב את השדה החברתי. ההנחה היתה שמתוך הפעילות המפלגתית – בייחוד של מפלגות הפועלים – התהוותה בהדרגה התרבות העברית החדשה.⁴⁴ בהתאם לתפיסה זו, למרחב התרבותי האירופי לא היתה כמעט השפעה על היווצרות השדה החברתי העברי. התעלמות זו נבעה מהתפיסה שהתקבעה כמובנת-מאליה בדבר "נביטת" היישוב מתוך עצמו. התיאור ההיסטורי של תקופת העלייה השנייה, שדגמיו הראשונים נוצרו בסוף שנות העשרים (בין היתר בידי ראשי מפלגות הפועלים בן-גוריון, כצנלסון וטבנקין), הדגיש את המוטיב של "אנו כמו ידניו"; כלומר, את המקוריות, הבלעדיות והיצירתיות של ראשי מפלגות הפועלים, מתוך אינטרס ברור להגדיל את הונון הסמלי לקראת הקמת מפא"י.⁴⁵ בפאראפראזה על מאמרו הידוע של בורדייה, ההיסטוריה של רופין מנהירה את השאלה או את "הנקודה העיוורת" בהיסטוריוגרפיה של העלייה השנייה: "אבל מי יצר את היוצרים?", היא מגלה שהמיתוס של היישוב החדש ככזה ש"נבט מתוך עצמו" הדחיק את העובדה שעלייתם של "היוצרים" התרחשה בזכות הונון ריכוזי, כלכלי ואינפורמטיבי.⁴⁶ מסיבי שחולק במסגרת תכנון תרבות מחושב במידה מרובה. תכנית תרבות זו העבירה מהתרבות הגרמנית אל התרבות העברית המודרנית לא רק אמצעים חומרניים או דגמים אדמיניסטרטיביים, טכנולוגיים וכלכליים, אלא גם דגמים של זהות תרבותית. ה"וולטאנשאונג" של רופין מדגים בכירור את הזיקה המושגית בין ה"דרך המיוחדת" הגרמנית, על שלל רעיונותיה הפולקסיטיים והפרוטור-נאציים לבין הציונות בפלשתינה. זיקות אלה עומעמו גם בגלל האפיון הכוללני

הרווח של "הציונות המרכז אירופאית" – כולל זו של רופין עצמו – כ"ציונות ליברלית" ו"ציונות מצפונית", וכממשיכת המסורת ההומניסטית היהודית-גרמנית.

בניגוד לנרטיב המקובל, המבטל את חשיבותן של זיקות אלה ופוטר אותן כ"אינסטרומנטאליות" או כ"פרגמטיות", המקרה של רופין מגלה כיצד יחסי הגומלין בין הנאצים לציונים התבססו על כמה הנחות יסוד שאי אפשר להתעלם מהן במחקר שורשי הזהות התרבותית העברית. אל לנו להיות מופתעים מכך שבכתביו מצטט רופין בהתלהבות רבים מהנחשבים בהיסטוריוגרפיה של השואה כמטרימי הרעיון והפרקטיקה של ההשמדה ומוגדרים על פי רוב כ"מדענים" או כ"מומחים הנאצים", ובכלל זה חוקר הגזע הידוע לשמצה האנס גונתר (Günther), חבר במפלגה הנאצית החל מ-1929 ואחד מסוכני הוולטאנשאונג החשובים.*

התפקיד שמילאה התנועה הציונית-הארצישראלית בניסיון השלטון הנאצי להשיג לגיטימציה בראשית התבססותו חורגת מתחום מסה זו. עם זאת אני חייב להדגיש שהטקסטים שהבאתי לעיל והעדויות המצויות בידינו מגלים כי ההסבר לקשרים של רופין עם הנאצים בראשית שנות השלושים, כאילו נבעו מאינטרסים פוליטיים או כלכליים, איננו מספיק. הוולטאנשאונג של אחדים מאנשי ההנהגה הציונית חפף לזה של חלק מראשי ההנהגה הנאצית בנוגע ל"בעיה היהודית", לפחות עד אמצע שנות השלושים. תפיסה משותפת זו – ששירתה את האינטרסים ההדדיים של מנהיגי שתי הקבוצות – קבעה שעל היהודים להיות מודרים מהתרבות הגרמנית ובסופו של דבר להיות מגורשים מגרמניה. רופין וציונים אחרים, כמו גם נאצים רבים, ודאי שלא תיארו לעצמם את ההשלכות של הוולטאנשאונג שלהם כפי שאנו מבינים אותן כיום: "ההדרה (exclusion) עמדה במרכז האוטופיה הנאצית. פעולות של הרג היו רק הצעד הקיצוני והסופי של ההדרה."⁴⁷ הם ודאי לא העלו בדעתם שההדרה הנאצית תוביל לרצח המוני ובוודאי שלא לשואה. ב-1933 תיאר רופין ביומנו את התרשמותו מאחד מנאומיו הראשונים של היטלר לאחר שזה עלה לשלטון:

לפני יומיים, שמעתי ברדיו את נאומו הפרוגרמטי של היטלר ברייכסטאג. היה זה נאום הרבה יותר טוב מכל נאומי הבחירות שלו – עשיר-תוכן, מעניין, מרתק.⁴⁸

* האנס גונתר זכה ב-1940 במדליה מטעם השלטון הנאצי על תרומתו ל"הפצת הוולטאנשאונג הנאצי". רופין הסתמך על עבודותיו ואף נפגש עימו באמצע שנות השלושים, כאשר גונתר היה כבר חבר במפלגה הנאצית מזה כחמש שנים. רופין וגונתר היו בעלי דעה דומה בנוגע ליחסים בין היהודים והגרמנים והסכימו ביניהם כי יש צורך "להגיע לפתרון הוגן". ב-1941 זכה גונתר בפרס גתה על תרומתו "החשובה להגנה ולפיתוח של הוולטאנשאונג הנציונאל סוציאליסטי" כפי שאמר האידיאולוג של המפלגה הנאצית, אלפרד רוזנברג, כשהעניק לו בטקס חגיגי את "מדליית גתה".

בעיני רופין, כמו גם בעיני "משביחי גזע" אחרים רבים, שפינטזו על מדינה המקצה תפקיד מכריע לפרקטיקות של "השבחת גזע", היטלר של אמצע שנות השלושים – הרבה לפני "הפתרון הסופי" – נראה כמו פוליטיקאי מרענן. סביר להניח כי בעיני רופין, ששלושים שנה קודם לכן שירטט במאמריו בכתב העת "ההווה" תזון ביו-רפואי דומה לכאורה לזה של היטלר, נראה היטלר כפוליטיקאי הראשון בהיסטוריה המיישם את קביעתו של האקל לפיה "פוליטיקה היא ביולוגיה יישומית."

מעל הכל, מגלה המחקר של "אבי ההתיישבות היהודית בארץ ישראל" כיצד ייצרה הציונות הארצישראלית רפרטואר של תפיסות ופרקטיקות, אשר כבלו את היהדות למיטת סדום של קטגוריות גזעיות ודימויים פולקיסטיים. הגוף היהודי – המכשול עליו היה צריך להתגבר לדעת ציונים ואנטישמים כאחד – נתפס בציונות הארצישראלית כליבה של המסורת העברית החדשה, כמגשא של העבר היהודי הביולוגי המדומיין; וולטאנשאונג שצימצם את ההיסטוריה והמסורת היהודית ההטרוגנית ורבת הממדים, ודיכא את רוח החירות שלה.

- 1 בן הלפרן ויהודה ריינהרץ, "הציונות – יצירתה של חברה חדשה", מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, ירושלים, 2000, עמ' 237.
- 2 Itamar Even-Zohar, "Culture Planning and the Market: Making and Maintaining Socio-Semiotic Entities". Paper delivered at the Dartmouth Colloquium, *The Making of Culture*, Dartmouth College, 22-27 July, 1994.
- 3 אלכס בייץ (עורך), "ארתור רופין, פרקי חיי (יומן, זכרונות ומכתבים)", שלושה חלקים, תל אביב: עם עובד, 1968, 155-156.
- 4 יואכים דורון, "הציונות המרכז אירופית מול אידיאולוגיות בין השנים 1885-1914 עבודה לשם תואר דוקטור, אוניברסיטת תל אביב, 1977, 139.
- 5 Schlomo Krolik (ed.), *Arthur Ruppın, Briefe, Tagebücher, Erinnerungen* Königstein: Jüdischer Verlag Athenau, 1985, 95.
- 6 Ruppın, *Darwinismus und Sozialwissenschaft*, Jena: Gustav Fischer, 1903, 95.
- 7 Ruppın, "Die Volksmehrung", in *Die Gegenwart*, XXXI, No. 47 [22 November 1902], 321-323.
- 8 Ruppın, "Moderne Weltanschauung und Nietzsche'sche Philosophie", in *Die Gegenwart*, LXIII, No. 10 [7 March, 1903], 147-149.
- 9 Ruppın, "Tod und Unsterblichkeit", in *Die Gegenwart*, LXIII, No. 13, 12 June, 1903 196-197.
- 10 Etan Bloom, "The 'Administrative Knight' – Arthur Ruppın and the Rise of Zionist Statistics", *The Tel Aviv University Year Book for German History*,

- XXXV, 2007 (183-203).
- 11 Mitchel B. Hart, *Social Science and the Politics of Modern Jewish Identity*, Stanford University Press, 2000, 219.
- 12 רופין, "היהודים בזמן הזה", תרגם י"ח ברנר, אודסה, מוריה, 1914, 3, 210.
- 13 Mitchel B. Hart, "Moses the Microbiologist: Judaism and Social Hygiene in the Work of Alfred Nossig", in *Jewish Social Studies*, vol. 2, No. 1, Fall, 1995, (72-97), 73.
- 14 Paul Weindling, *Health, Race and German politics between national unification and Nazism, 1870-1945*, Cambridge UP, 1989.
- 15 Alan Levenson, "Gentile Reception of Herzelian Zionism, a Reconsideration", *Jewish history* 16: 187-211, 2002, 193.
- 16 George L. Mosse, *Towards the Final Solution: A History of European Racism*, New York, 1978, p. 120-127.
- 17 ארתור רופין, "הסוציולוגיה של היהודים" כך ב', ברלין-תל-אביב: שטיבל, 1931, עמ' 201.
- 18 Ruppın, *Soziologie der Juden*, I, Berlin: Jüdischer Verlag, 1930, 22.
- 19 Ruppın, "The Relation of the Jews to the Arabs", *Maccabaeen*, 32, No. 5 [May], 1919, 109.
- 20 Rupin, *Die Juden der Gegenwart; Eine Sozialwissenschaftliche Studie*. Berlin: S. Cavalry, 1904 [rev. ed. Köln/Leipzig: Juedischer Verlag, 1911], 283.
- 21 Ruppın, *Soziologie der Juden*, I, 1930, 78.
- 22 רופין, "הסוציולוגיה של היהודים", א', ברלין-תל-אביב: שטיבל, 1931, 59-60.
- 23 Ruppın, *The Jews of Today*, London: G. Bell and Sons, 1913, 214;
- רופין, "הסוציולוגיה של היהודים" כך ב', ברלין-תל-אביב: שטיבל, 1933, 29.
- 24 Ruppın, "Die Auslese des Menschenmaterials für Palaestina", in: *Der Jude*, 3, 1919, 373-383.
- הנוסח העברי: "ברירת החומר האנושי" מופיע בתוך: רופין, "שלושים שנות בניין בארץ ישראל, הרצאות ומאמרים", ירושלים: שוקן, 1936. על מרכזיות המאמר ניתן ללמוד מהאנקדוטה הבאה: בשנת 1949, בשיחת סופרים עם בן גוריון הזכיר מרטין בובר מאמר זה של רופין ואמר: "מפעל ההתיישבות כולו עומד לפי דעתי על עיקרון אחד שניסח אותו בייחוד ד"ר רופין, במאמר 'ברירת החומר האנושי'. ברירה במשמעות של סלקציה אלא שהכוונה 'סילות אובייקטיבי' [...] האנשים המסורים ביותר – ונקרא אותם בשמם חלוצים – באו הנה, וכך קם ונהיה הסילות". בתוך: דוד אוחנה, "משיחיות וממלכתיות, בן גוריון והאינטלקטואלים, בין חזון מדיני לתאולוגיה פוליטית", מכון בן גוריון, 2003, 73.
- 25 Schlomo Krolik (ed.), *Arthur Ruppın, Briefe, Tagebücher, Erinnerungen*, 1985, 181.
- 26 ארתור רופין, "ברירת החומר האנושי", 1919\1936, 63.
- 27 גור אלרואי, בספרו "אימיגרנטים, ההגירה היהודית לארץ ישראל בראשית המאה העשרים", (יד יצחק בן צבי, 2004, ע"מ 173) מפרט: 62% נענו בשלילה מוחלטת, 20% קיבלו תשובה חיובית בתנאים מגבילים ורק 18% נענו בתשובה חיובית.
- 28 מאיר מרגלית, "סוגיות מיון העולים בראשית תקופת המנדט – אידיאולוגיה מדינית וביצ' וע", "יהדותזמננו, ציונות, מדינת ישראל והתפרצות", כך 13, ירושלים וחيفا, 1999, 251-278.
- 29 רופין, "מלחמת היהודים לקיומם", תל אביב: מוסד ביאליק ודביר, 1940, 287.
- 30 רופין, "לשאלת הפועלים הקרקעים בא"י", הפועל הצעיר, שנה חמישית, מס' 5-6, 1911.
- 31 רופין, "לשאלת הפועלים הקרקעים בא"י", הפועל הצעיר, שנה חמישית, מס' 5-6, 1911.

- 32 יעקב גורן, "ארתור רופין – חייו ופועלו", יד טבנקין, 2005, 210.
- 33 Shafir, *Land, Labor and the Origins*, 1989, 142, 145.
- 34 יהודה שרת (ע.), "אגרות ברל כצנלסון, תר"ס – תרע"ד [1914-1900]", עם עובד, 1961, 99.
- 35 שילה מרגלית, "נסיונות בהתיישבות, המשרד הארצישראלי 1914-1908", ירושלים: יד יצחק בן צבי, 1988, 203.
- 36 Ruppin, "Die Kwuzah", *Jüdische Rundschau*, 29, No. 7 (November) 1924, 521-522.
- 37 שמואל דיין, "חצי יובל שנים של דגניה", תל אביב: שטיבל, תרצ"ה, 33.
- 38 רופין, "ברירת החומר האנושי", 1936\1919, 63 (ראו לעיל הערה 36).
- 39 גולדה מאיר, "חיי", ספרית מעריב, 1975, 75; לנדסהוט זיגפריד, "הקבוצה" [מהדורה מצורמת של הספר שיצא לאור לראשונה ב-1944], יד טבנקין, 2000, 58-56; "ספר הקבוצה" [ללא שם עורך], הסתדרות העובדים העבריים בארץ ישראל, ירושלים, 1925, 8-9.
- 40 Yehonatan Frenkel, "The 'Yizkor' Book of 1911", in: Yehuda Reinharz and Anita Shapira (eds.), *Essential Papers on Zionism*, New York University, 1996, 424.
- 41 ביין אלכס (ע.) "ארתור רופין, פרקי חיי", 1968, ב, 22.
- 42 זיגפריד לנדסהוט, "הקבוצה", 2000, 63.
- 43 "ספר הקבוצה", 1925, 5.
- 44 ראייה זו השתנתה באופן חלקי במהלך שנות השמונים של המאה העשרים במחקרים כמו של יונתן פרנקל (1989; 1996) ולאחרונה במחקרו של גור אלרואי (2004). ואולם, גם במחקרים אלה, ההתייחסות להשפעת המרחב האירופי היא בעיקר לזה של מזרח אירופה, בעוד שהשפעה המכרעת של התרבות הגרמנית – באמצעות "המשרד" – על התגבשות החברה בתקופת העלייה השנייה והשלישית יש התייחסות מועטת.
- 45 זאב צחור, "המקורות של העלייה השנייה", הרצאה בכנס על מפא"י, אוניברסיטת תל אביב, 2005.
- 46 Pierre Bourdieu, "Rethinking the State: Genesis and structure of the Bureaucratic Field", in George Steinmetz (ed.), *State/Culture: State-Formation after the Cultural Turn*, Cornell Univ. Press, 1999, 53-72.
- 47 Friedlander Henry, *The Origins of Nazi Genocide: From Euthanasia to the Final Solution*, Chapel Hill and London: the North Carolina University Press, 1995, 17.
- 48 אלכס ביין (ע.) "ארתור רופין, פרקי חיי", 1968, ג, 219.